

Molnár Katalin:

Miskin és Aglaja alakja
Dosztojevszkij "A félkegyelmű" c. regényében

Dolgozatomban szeretném megvilágítani Aglaja Ivanovna Japancsina jellemét, tetteinek mozgatórugóját, illetve Miskin herceggel való kapcsolatát.

Szemben a regény többi fő alakjával /Miskin herceg, Nasztaszja Filippovna/ – akik mintegy kirekesztik magukat az életből, a tevékenység szférájából, illetve nem is ismerik azt; szinte ezen a társadalmon kívül élnek, egy olyan osztály nélküli társadalmat alkotnak, amelyben csak lelki kapcsolatok uralkodnak, egy tisztán lelki-szellemi utópikus valóságot képviselnek – Aglaja egész más világot tár elénk. Ő nemcsak hogy nem vonja ki magát az élet hatalmából, hanem ellenkezőleg: viselkedésében, életében a tevékenység is szerepet kap, fontos tényezővé válik. Aglaja számára nem idegen a lelki-szellemi szféra sem, ő tudomást vesz a spiritualitásról is. Tetteiben, jellemében, magatartásában nem egyik vagy másik szféra van túlsúlyban, nem a spiritualitás vagy a tevékenység dominál, uralkodik rajta, hanem ezek egysége, összhangja jellemzi életvitelét, viselkedését a hagyomány jelentőségének elismerése határozza meg. Aglaja tehát a hagyomány őrzője és hordozója, a hagyományé, mely évezredek alatt, a közösségi lét során felhalmozódott léttapasztalatot, közösségsszervező és közösségformáló erőket öleli magába, s amely kialakítja az emberben a személyes kapcsolatok megteremtésének lehetőségét, a társadalmi együttélés szabályait. Mindez magyarázata annak, hogy miért jóval harmonikusabb lény Aglaja, mint akár Nasztaszja Filippovna is, miért jóval egyszerűbb, kézzelfoghatóbb számára minden, ami az életből indul ki, ami figyelembe veszi a realitást, a kör-

nyező világot, valóságot. Mindezt elősegíti szűkebb környezete, a hagyomány átadója: családja.

Míg Nasztaszja Filippovna előkelő származása ellenére deklasszáldott, az élet, a gyakorlat áldozatává vált, Jepancsinék – Jepancsin áldásos tevékenysége következtében – elindultak a társadalmi ranglátrán fölfelé, ami egyben igen sok bizonytalanságot, szükségszerű megaláztatást von maga után. A Jepancsin család igyekszik minden áron a tekintélyes réteg tagjává válni, ez határozza meg döntéseiket, ez formálja véleményüket, ettől teszik függővé magatartásukat. Ezt példázza a Jepancsinéknál tartott estély is, ami arra volt hivatott, hogy a vendégek véleménye alapján döntsék el, alkalmas-e, számításba jöhet-e Miskin herceg mint Aglaja lehetséges vőlegénye. Ezen az estén mind az előkelő társaság tagjai – az arisztokraták – kifejezik felsőbbrendűségüket a házigazdákkal szemben, mind Jepancsinék kimutatják föltétlen tiszteletüket, függőségüket, alázatukat a vendégek iránt. Mindez azonban visszássága ellenére is bizonyítja, hogy a Jepancsin család mennyire nemcsak a spiritualitás, az elvont ideák világában, lelki-szellemi szférában él, hanem figyelembe veszik a környező világot, az életet, a tevékenység szféráját. Ezzel sokkal inkább a kiegyenlített, "természetes" emberek benyomását keltik, szemben a regény többi alakjával.

Jepancsinék fő célja, hogy a család élete rendben menjen, összhang, belső harmónia legyen. Így, ha nem is kifogástalan a hangulat a családban, mégis viszonylagos rend, béke, kiegyensúlyozottság uralkodik. A családot összefogó erő a három lány, s a cél, hogy ők boldoguljanak, hogy minél kedvezőbben kiházassítsák őket. A család védőburkot jelent a lányok számára, de ugyanakkor a külső hatások is eljutnak hozzájuk. A Jepancsin lányok nagyon is

természetesen gondolkodó, egészséges lelkiületű lények, igen reálisan tudnak mérlegelni, a környező világot fel-fogni, értelmezni.

Ez a belső harmónia, kiegyensúlyozottság azonban csak viszonylagos, nem teljes. Ez magyarázható egyrészt azzal, hogy a "védőburok", a belső harmónia nem annyira személyes, mint inkább intézményes jellegű; idejét múlt, mivel a személyes tartalom és az intézményes keret elvált egymástól. Az egyensúly fenntartásának módja tehát a család tervei által szabályozott, azaz eleve bizonyos korlátozásokat, megszorításokat tartalmaz: arisztokratikus.

A belső harmónia bizonytalansága tükröződik Lizaveta Prokofjevna, az anya jellemében is. Sokatmondó motívum, hogy Lizaveta Prokofjevna és Miskin herceg – ha távolról is, de – rokonok, bizonyos mértékben ugyanolyan, illetve hasonló vonások vannak bennük. Gondolok itt mindkettőjük naív őszinteségére, gyerekeségére, jóságukra, mások boldogítására, s gyakran nevetségességükre. Ugyanakkor Lizaveta Prokofjevna attól fél, hogy lányaiban – különösen Aglajában – is kialakulnak és meghatározóvá válnak ezek a különöc jellemvonások, amelyek őbenne megvannak: "Ha a lányaira nézett, az a gyanú kínoztta, hogy állandóan árt valamivel a karrierjüknek, hogy az ő természete nevetséges, illetlen és elviselhetetlen... A legjobban az a gyanú kínoztta, hogy a lányai ugyanolyan különöc nők lesznek, mint ő, és hogy ilyen lányok nincsenek a nagyvilági társaságban, és nem is szabad, hogy legyenek". Pontosan ezért félti Lizaveta Prokofjevna Aglaját Miskintől, akiben szintén megvannak ezek a furcsa, különös jellemvonások, amelyek őt mássá teszik, s amelyek nem biztos, hogy jóra, inkább szerencsétlenséghez vezetnek.

A hasonlóságok ellenére azonban Lizaveta Prokofjevna és Miskin jelleme, viselkedése között igen nagy különbsé-

gek is vannak. Lizaveta Prokofjevna formátlan viselkedése társadalmi lecsúszottságából fakad: úgy érzi, rangon aluli társaságba került, ahol affektál; Miskin ezzel szemben egységes, következetes programot követ.

Miskin "szent" programját képviselve nem akarja látni a rosszat, mindig jót mond az emberekről – ebből adódik naívsága. Még amikor mindenki számára egyértelmű, hogy Rogozsin gyűlöli őt, meg akarja ölni, akkor sem hisz az emberi gonoszságban, nem akar tudomást venni róla. Amikor Rogozsin ráemeli a kést, ezt mondja Miskin: "- Parfjon! Nem hiszem...". Nem hiszi, mert nem akarja elhinni, az ő programjába ez nem férne bele. Nem tudja megérteni, mi szülte Rogozsinban ezt a féktelen gyűlöletet iránta – ez is mutatja Miskin életidegenségét, naívságát, gyermekségét.

Ugyanakkor Lizaveta Prokofjevna akarja látni, és látja is a rosszat; úgy gondolja, hogy mindenkinek mindent meg lehet mondani. Ő mindig rosszat mond – az ő naívsága, gyerekesége ebben rejlik. Lebegyevvel való találkozásakor is egyből letorkolja azt, örültnek, esetleg részegnek nevezi: "Te meg, kedvesem, már megbocsáss, bolond vagy, nem egyéb. No elég, azt hiszem, ezt magad is jól tudod". Ezzel a viselkedésével, túlzott – olykor felesleges – őszinteségével –, mely szerint mindenkinek mindent meg lehet mondani, ha én úgy gondolom, az az igazi véleményem róla, hisz alapjában véve az emberek jók, csak a tetteik, megnyilvánulásaik lehetnek rosszak, így aztán meg lehet neki mondani azt is, hogy fajankó, mert megérti – éppen ő, Lizaveta Prokofjevna válik nevetségessé már-már bohózati szinten. Lizaveta Prokofjevna mindig kiegyensúlyozottan akar viselkedni, de állandóan kiesik a szerepéből; mindenki számára tetszően akarna gondolkodni, de nem sikerül neki igazán – ez az egész családra, köztük Aglajára is vonatkozik, őrá is rányomja bélyegét. Megnyilvánul ez

Aglaja néha végtelenen ellentmondásos viselkedésében, hirtelen felbukkanó ötleteiben, szeszélyességében, időnként kényeskedésében.

Aglaja a legkisebb és legszebb Jepancsin lány, a család szemefénye. Ő bármennyire is élvezzi a belső harmóniát, néha kifejezetten nyűg számára ez a védőburok; ki akar törni belőle, romantikus, naív álmokat sző az eljövendő boldogságról, önállóságról: "...én most meg akarok szökni hazulról, és önt választottam, hogy segítsen nekem... Bátor akarok lenni és nem akarok félni semmitől. Nem akarok a báljaikra járni, én hasznos akarok lenni". Miért nyűg ez a "védőburok" Aglaja számára?

Aglaja látja, érzi a Jepancsin család belső harmóniájának ingatag voltát, arisztokratikus, idejétmúlt jellegét, és szenved tőle. Ellentmondásosan viselkedik, mivel alkalmazkodik bizonyos mértékben ehhez a család által fölállított mércéhez, úgy viselkedik, ahogy elvárják tőle, de Aglaja több ennél. Aglaja ki akar törni, szabad akar lenni, nem akarja, hogy érzéseit, megnyilvánulásait folytonosan a társadalmi felemelkedés eszméje határozza meg, nem akarja elszenvetni a megaláztatásokat. Aglaja, miközben tapasztalja a családon belüli viszonylagos békét és harmóniát, nem akarja elfogadni azt, meg szeretné változtatni addigi életét, de tervei, álmai túl általánosak, kevés valóságalapjuk van, talán ő maga sem gondolja igazán komolyan, amit mond: "...teljesen mag akarom változtatni a társadalmi helyzetemet...". Nem is tudna élni az őt körülvevő csillogás nélkül, anélkül, hogy a család és a társaság körülvenné rajongásával – bármennyire is felszínes is ez néha, de mégsem lenne képes otthagyni ezt a világot és elvonulva csak tanítással foglalkozni: "Elhatároztam, hogy neveléssel fogok foglalkozni, és önre számítottam, mert azt mondta, szereti a gyermekeket". Hogyan illik bele Miskin herceg ezekbe az ábrándos tervekbe?

Aglaja szemében Miskin az, aki annyira különbözik az őt körülvevő társaságtól, sznob előkelőktől, tekintélyes személyektől; nem igyekszik hazug tekintélyt szerezni magának, nem pózol, benne igazi értékek rejlenek. Míg eddig Aglaja csak sekélyes érzelmeket és célokat tapasztalt, addig most azt látja, Hogy Miskin a szeretet és jószág mindenhatóságának erejében bízva egy "szent" programot követ, amivel mindenkit boldogítani, jobbra tenni, megérteni akar. Aglaja érzi, hogy a herceg maga a jószág és szeretet, aki másokat is segíteni, megjavítani, boldoggá tenni akar, aki segíthetne neki levenni ezt az arisztokratikus mázt. Aglaja szerint: "Itt nincs senki, aki felérne az ön kisujjával, méltó volna az eszére és szívére! Ön becsületesebb mindnyájuknál, nemesebb lelkű, jobb és okosabb valamennyinél! Ezek nem méltók arra sem, hogy lehajoljanak és felvegyék azt a zsebkendőt, amelyet az imént leejtett..."

Ugyanakkor Miskin az, aki nem tud kiigazodni az életben, naívan, nyíltan, gyermeketegen közeledik mindenhez és mindenkihez, ami gyakran megaláztatásához vezet. Miskin mindenkit boldogító programját követve megfélekedzik, illetve nem törődik az élettel, a tevékenységgel, figyelmen kívül hagyja azt tetteiben, viselkedésében, amit Aglaja a szemére is vet: "Miért alázza hát meg, miért ócsárolja hitványabbnak magát mindenkinél? Miért torzít el magában mindent, miért nincs önben büszkeség?" Aglaját pont az bosszantja Miskinben, hogy ha végre van egy ember, akit szeretni, tisztelni tud, miért viselkedik az érthetetlen módon ilyen formátlanul, néha szinte idétlenül, miért becsüli alá magát annyira – tehát Aglaja itt megint a tevékenység, az élet felől, a külvilág szemével is nézi és elemzi a herceg magatartását. Ebből is látszik, hogy Aglaja nem tudja igazán megérteni Miskin herceg mindenkit megváltó programját. Illetve megérteni ugyan meg-

érti, de elfogadni így nem tudja, hiszen látja, hogy Miskin, akit szeret, pusztítja magát.

Mi az oka, hogy Aglaja és Miskin kölcsönösen nem tudják megérteni egymást?

Míg Aglaja autonóm lény, aki különböző helyzetekben fel tudja mérni, hogy mit tehet, és képes is azt tenni, amit helyesnek tart, s mint a hagyomány őrzője, aki megtapasztalta a teljességélményt, képes személyes kapcsolatok teremtésére, addig Miskin herceg pont az ellentéte. Miskin lemond a személyes autonómiáról – igyekszik mindenkivel személyes viszonyba lépni, mindenkit megsegíteni, boldoggá tenni. Megpróbál mindent, hogy érvényre juttassa szeretetelvű programját, nagy erőfeszítéseket tesz, hogy az általa képviselt tökéletesség megvalósuljon, de éppen azt nem tudja elérni, amit akar: nem sikerül megmentenie, megtartania azokat, akiket annyira szeretne. Miskin számára a szeretet végletes, abszolút erő, az abszurditásig fokozza azt. Ez a program készteti arra, hogy megtagadja a személyes autonómiát, az Aglajához fűződő személyes kapcsolatot. Mindezt nem azért teszi, mintha nem volna ereje, hanem a szeretet, jóság mindenhatóságában bízva "szent" programját követi, de éppen ez az, amiért magatartására nem lehet azt mondani, hogy hiteles: nem kapcsolódik össze benne harmónikusan az individuális teljességigény /szeretetelvű programja/ és a személyes autonómia. Miskin herceg tehát kiszakítva a tevékenység szférájából, nem ismervén a hagyományt, a személyes teljességélményt – tisztán az individuális teljességigény szellemében éli életét, de nem tud visszakanyarodni az élet talajára, visszatalálni az emberiség közösségébe. Hogy sikerül kivonnia magát az élet hatalma alól – ami gyermeteg, félkegyelmű voltában fejeződik ki –, az egyrészt lehetővé teszi számára, hogy problémátlanul a jóság és

szeretet talaján álljon, s hogy programjává tegye a másik megsegítését. Másrészt viszont ez ellene hat, mivel az életen kívül áll, arról semmiféle fogalommal nem rendelkezik, nem tudja fölfogni szavai, tettei súlyát, jelentőségét, s mivel jót akar, sokszor az ellenkezőjét éri el.

Miskin hivatásának érzi a megalázottak lelki föltámasztását, maximálisan akarja az embert, az emberit képviselni – erre tette fel az életét, elementárisan felelősnek érzi magát mások szenvedéséért. Ezért akar segíteni Nasztaszja Filippovnál is, de nem tudja fölfogni, hogy az individuum spirituális mozgástere korlátozott – nem tud változtatni Nasztaszja Filippovna egzisztenciális sebzettségén, nem tudja meg nem törtéنتé tenni azt, ami Nasztaszja Filippovnával régebben történt. Normális, személyes kapcsolata Miskinnel Aglajával lehetne, de őt valami Nasztaszja Filippovnához vonzza, érdekeltnek érzi magát sorsában.

Miskin nem cselekszik és viselkedik autonóman, elzárja maga elől a személyes egymásratalálás, boldogság lehetőségét. Miközben szeretetelvű programját követve felelősséget érez azért, hogy mindenkit megváltson, boldoggá tegyen, éppen Aglaja irányában nem tudja ezt megvalósítani, aki iránt személyes vonzódást is érez, szeretet-programja nem engedi meg e személyes kapcsolat kialakulását.

Aglajában meglenne a lehetőség, a képesség a személyes kapcsolat kialakítására, ő viszont nem tudja magáévá tenni Miskin programját ilyen formában. Értékeli azt, hasznosnak, szükségesnek és felemelőnek tartja tartalmát, de megvalósulási formáját, Miskin herceg tetteit, viselkedését a valóságtól elrugaszkodott, értelmetlen szelmalomharcnak tekinti: "A «szegény-lovag» ugyanolyan Don Quijote, csak nem olyan komikus, hanem komoly. Én eleinte nem értettem, és nevettem rajta, de most már szeretem

a «szegény-lovagot» , és ami a fő, becsülöm a hőstetteit". Aglajának ezek a szavai — és a továbbiakban a ballada elszavalása is — arról tanúskodnak, hogy mindez a legifjabb Japansin lány részéről nem annyira komoly kijelentés, mint inkább gúnyolódás, csipkelődés. Miskin herceg pedig éppen ezt nem tudja megérteni Aglaja viselkedésében: a kétértelmű kifejezéseket, ellentétes ítéleteket, évődő, cívódó megjegyzéseket, ezt a játékos kettősséget, ami pedig valójában nem más, mint a személyiség normális megnyilvánulási formája.

Aglaja megnyerő, szuverén gondolkodású egyéniség, mélyen érző, szeretni tudó, nem életidegen ember, de nem képes átlátni a problémát, Miskin programjának teljes bonyolultságát. Tervei, ábrándjai a kitörésről múltó szélynek, fellángolásnak tűnnek, megvalósításához támogatásra, társra, személyes kapcsolatra lenne szüksége, de akit szeret, Miskin, éppen ezt nem tudja megadni neki. Miskin kizárja ezt az individuális teljességigény képviselésével, a szeretet abszolutizálásával, mely szellemében a mindenki iránti személy feletti vonzalom kerül előtérbe a személyes vonzalom, az egymásra találás helyett.